

Magdalena Iwanicka,

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie, Polska
Promotor – dr Halina Bejger
(Chełm, Polska)

Магдалена Іваніцька,

Вища державна професійна школа в Хелмі
Науковий керівник – Галина Бейгер,
(м.Хелм, Республіка Польща)

Magdalena Iwanicka,

Higher State Professional School in Helm
Scientific Supervisor – Galina Beiger,
(Helm, Republic of Poland)

**CZYNNIKI ZAGRAŻAJĄCE FUNKCJONOWANIU RODZINY
WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE****ЧИННИКИ, ЯКІ ЗАГРОЖУЮТЬ ФУНКЦІОНУВАННЮ СІМ'Ї В СУЧАСНОМУ СВІТІ****FACTORS AFFECTING FAMILY FUNCTION IN THE MODERN WORLD****Rodzina jako środowisko opiekuńczo - wychowawcze**

Większość ludzi przychodzi na świat w rodzinie i przechodzi w niej niemal cały proces socjalizacji. Brak rodziny odczuwamy zazwyczaj jako samotność, brak wsparcia lub bezpieczeństwa. Co więc tkwi w środowisku rodzinnym, że pomimo wielu przeciwności oraz konfliktów, znajdujemy w niej wiele pozytywnych cech? Zadając pytanie młodym ludziom, która z wartości jest dla nich najważniejsza, zgodnie odpowiadają, że tą wartością jest rodzina.

Rodziną, jej strukturami, sposobami funkcjonowania oraz czynnikami, które mogą jej zagrażać zajmowano się już w starożytności. Wielu myślicieli oraz uczonych odpowiadało sobie na pytanie, jakie więzi wytworzą się podczas jej formowania. Już Arystoteles uważał, że „ludzie są bardziej stworzeni do życia we dwoje niż w większej społeczności państwowej. W rodzinie jak w soczewce odzwierciedla się całe społeczeństwo”¹. Obecną najbardziej trafną definicją rodziny jest definicja J. Szczepańskiego. Autor ten określa „rodzinę jako małą grupę pierwotną złożoną z osób, które łączy stosunek małżeński i rodzicielski oraz silna więź międzyosobnicza, przy czym stosunek rodzicielski używany jest w szerokim, społeczno - prawnym rozumieniu tego terminu, umacniany z reguły prawem naturalnym, obyczajami i kontekstem kulturowym”².

Grupa społeczna jaką jest rodzina zaliczana jest przez socjologów do tak zwanych grup pierwotnych, które najczęściej powstają spontanicznie, z nieformalnych pobudek. Dla młodego człowieka rodzina jest pierwszą i najważniejszą grupą, do której należy w swoich pierwszych latach życia. Daje ona dziecku możliwość całkowitego przeżywania przynależności do grupy społecznej oraz uczy go pewnych stosunków emocjonalnych między jej członkami. Niezależnie od tego, w jaki sposób pojmujemy rodzinę, jest ona zbiorem ludzi dążących do wspólnych celów, tworzących pewną jednolitą całość. Grupa ta staje się społecznym systemem posiadającym pewną strukturę.

Z. Tyszka w taki sposób określa, czym jest struktura rodziny „[...] liczba i jakość członków rodziny, układ ich pozycji i ról społecznych, przestrzenne usytuowanie, siła więzi instytucjonalnych i psychicznych łączących poszczególnych członków rodziny, świadcząca o mniejszej lub większej spójności rodziny, podział czynności oraz struktura wewnątrzrodzinnej władzy i autorytetów, łącząca się dość ściśle z układem pozycji społecznych, a także wewnątrzrodzinny rozkład miłości i względów”³. Tak więc strukturą rodziny nazywamy zachowania zachodzące pomiędzy jej członkami, a siłami zewnętrznymi oddziałującymi na nią. Zaliczyć możemy do niej m.in.:

- układ wzajemnie powiązanych ról pomiędzy dziećmi a rodzicami;
- regulacje dotyczące wewnętrznego układu rodziny;
- struktury dziedziczenia władzy bądź majątku;
- instytucjonalne formy tworzące małżeństwo.

Ważnym aspektem poruszonym przez wielu pedagogów, socjologów oraz innych przedstawicieli nauki jest aspekt rodziny jako środowiska opiekuńczo – wychowawczego. Rodzina stanowi przede wszystkim przestrzeń świata uczuć, które powstają w wyniku powiązań pomiędzy osobami tworzącymi tą grupę społeczną. Przeżywanie więzi emocjonalnych wiąże się z zaspokajaniem wielu potrzeb, m.in. potrzeby bezpieczeństwa, potrzeby przynależności oraz potrzeby miłości. Dzięki temu możemy wyróżnić kilka charakterystycznych cech rodziny.

S. Badora wymienia i opisuje następujące cechy:

- stałość – powiązana jest z uczuciami panującymi w kręgu rodzinnym;
- cielesność – biologiczna sfera istnienia, reguluje, ustala oraz determinuje życie rodziny;
- unikatowość – uczucia wiążące poszczególnych członków rodziny są niepowtarzalne;
- spontaniczność – zacieranie się różnic między założonymi celami, a środkami.

Te cechy pozwalają nam odróżnić rodzinę od instytucji oświatowych bądź opiekuńczo – wychowawczych. Ważna jest również świadomość celów, które stawiają przed sobą oba typy układów. Struktura celów rodziny zakłada przede wszystkim troszczenie się o swoich członków. Można powiedzieć, że prawem i zadaniem rodziny jest wyrażanie uczuć w spontaniczny sposób.

To wszystko uzmysławia, że rodzina jest przede wszystkim środowiskiem opiekuńczym. Jakie są natomiast czynniki wskazujące na to, że ta grupa społeczna ma również charakter wychowawczy? Warto przytoczyć tu słowa wyżej wymienionej autorki „[...] w środowisku rodzinnym można wyróżnić wpływy spontaniczne, niezamierzone wychowawczo, oraz refleksyjne, świadome działania skierowane na dziecko, przy czym daje się zaobserwować wyraźną przewagę wychowania naturalnego – ubocznych skutków różnych działań nieobojętnych wychowawczo”⁴. Intensywne oddziaływania wychowawcze widoczne są najbardziej przy pracy z małym dzieckiem. W tym okresie największym autorytetem dla niego są rodzice. To od nich uczy się wszystkich zachowań, naśladuje ich postępowanie, identyfikuje się z rodzicami i ich postawami wobec życia, świata, otoczenia. Zatem wychowanie w rodzinie jest zestawem różnych wpływów, umożliwiających jednostce ukształtowanie własnej osobowości w wymiarze społecznym jak i indywidualnym. Poruszając kwestie wychowania w rodzinie należy wspomnieć również o metodach wychowawczych stosowanych przez rodziców. Najczęściej są to metody nagradzania i karania. Podstawą dla ich skuteczności jest to, iż działają one na sferę emocjonalną dziecka. Emocje powstałe podczas nagradzania są zdecydowanie lepszą motywacją do dalszego działania, niż te, które są efektem ukarania.

Czynniki zagrażające rodzinie we współczesnym świecie

W obecnych czasach rodzinie zagraża wiele różnych czynników i wpływów środowiskowych. Najczęściej mają one swoje źródła w trudnościach transformacji ustrojowej, przyjętych systemach wartości, braku wiedzy na temat życia rodzinnego, nieporadności lub chorobach panujących w rodzinie. Czynniki zagrażające rodzinie możemy podzielić na dwie grupy:

- społeczno – demograficzną,
- społeczno – ekonomiczną.

Zjawiska społeczno – demograficzne określają strukturę oraz kondycję polskich rodzin. Niewątpliwie ma to związek z przemianami obyczajowymi, kulturowymi oraz wyżej wspomnianymi przemianami ekonomicznymi. Spadek liczby zawierania związków formalnych prowadzi do negatywnego bilansu zawieranych małżeństw. W ten sposób następuje wzrost związków nieformalnych, niechęć do zakładania rodziny. Kolejną zmienną demograficzną prowadzącą do wysuwania niekorzystnych wniosków jest liczba i struktura urodzeń. Liczba nowo narodzonych dzieci systematycznie spada. Podstawowym modelem rodziny stała się rodzina z jednym lub dwójkiem dzieci. Spowodowane jest to tym, iż w obecnych czasach kobiety na pierwszym miejscu stawiają karierę zawodową. W późnym wieku decydują się na zajście w ciążę.

Przykry jest fakt, że równie częstym zjawiskiem jest rozpad rodziny. Jest to bardzo trudna sytuacja dla dorosłych, ale jeszcze trudniejsza dla dziecka.

Zjawiska społeczno – ekonomiczne mają związek z sytuacją dochodową rodziny. Bardzo ważnym elementem jest tu praca zawodowa rodziców, która często determinuje postawy oraz zachowania dzieci, kształtuje ich system wartości oraz wpływa na ich kontakty z rówieśnikami. Szczególnie ujemnym wpływem na funkcjonowanie rodziny charakteryzuje się bezrobocie. Główny Urząd Statystyczny podaje, że w kwietniu 2013 roku stopa bezrobocia w Polsce sięgała 14,0 %⁵.

Zjawisko to staje się coraz bardziej dotkliwe dla polskich rodzin – zarówno dla dzieci jak i dorosłych. Wyraża się to m.in. obniżeniem bądź ograniczeniem konsumpcjonizmu, zaniżeniem aspiracji życiowych, częściowym wyeliminowaniu potrzeb wyższego rzędu, „bezrobocie rodziców oznacza spadek dochodów rodziny lub ich całkowity brak po ustaniu prawa do zasiłku dla bezrobotnych”⁶. Taka sytuacja prowadzi do powstania tzw. sfery ubóstwa. Jego subiektywną linię wyznacza się na podstawie oceny własnej sytuacji materialnej, najczęściej dochodu. Granicą ubóstwa jest minimum socjalne oraz minimum egzystencji.

Do pogłębiania się trudnej sytuacji materialnej przyczynia się również wielodzietność. Rozwojowe warunki panujące w rodzinach wielodzietnych wpływają negatywnie na kondycję przyszłych rodzin. W związku z tym wzrasta krąg odbiorców świadczeń społecznych. Niestety dla znacznej liczby rodzin, taka pomoc materialna jest głównym środkiem utrzymania całej rodziny. Kolejnym czynnikiem, który kształtuje sytuację tej grupy społecznej są warunki mieszkaniowe. Cechują się one znaczną skalą niezaspokojonych potrzeb oraz niski poziom dostępności mieszkań. W wyniku takich trudności mieszkaniowych tworzą się rodziny wielopokoleniowe. Dla większości rodzin nie stanowi to problemu. Jednakże często doprowadza to do życia średnich pokoleń pod stałą kontrolą, oceną i presją innych (często starszych) pokoleń. Sprzyja to powstawaniu konfliktów międzypokoleniowych, w wyniku których najbardziej cierpią ci najślabi. Narastające sprzeczne relacje pomiędzy członkami rodziny oraz otoczeniem zewnętrznym prowadzą do powstania rodzin o charakterze problemowym. Jeśli taki stan utrzymuje się przez dłuższy czas lub się pogłębia, mówimy wówczas o kryzysie rodziny lub o rodzinie ryzyka indywidualnego bądź społecznego. Rodzina w kryzysie charakteryzuje się „szczególnym zbiorem cech niepożądanych ze społecznego punktu widzenia i nie wypełnia swoich funkcji”⁷. W związku z tym rodzina w kryzysie nie jest w stanie realizować swoich podstawowych zadań. Należy zatem rozróżnić rodzaje kryzysów, które sklasyfikował i opisał Stanisław Kawula wymieniając:

- kryzys rozwojowy – jest to kryzys przewidywalny oraz normatywny;
- kryzys incydentalny – tym większy, im bardziej nieoczekiwane jest zdarzenie;
- kryzys endogeny - kryzys okresowy i narastający, często przewidywalny⁸.

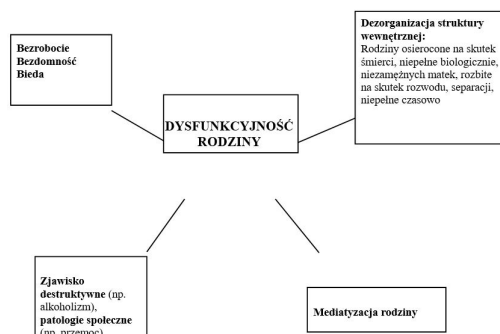
Takie kryzysy najczęściej prowadzą do zjawiska dysfunkcyjności rodziny. Czym więc jest dysfunkcyjność oraz co ją wywołuje?

Dysfunkcyjność współczesnych rodzin powinno postrzegać się w kontekście występowania wielu niekorzystnych zjawisk. W rezultacie rodzina nie jest w stanie zaspokoić potrzeb swoich członków. Dysfunkcyjny dom rodzinny przestaje być źródłem bezpieczeństwa, stabilizacji, pozytywnych emocji. Jest to dom, w którym panuje złość, przykrość, frustracja. Zwykle w takich rodzinach rodzice przestają dbać o dzieci, o ich rozwój emocjonalno – społeczny. Sposób traktowania dzieci doprowadza do cierpienia. Konsekwencją doprowadzenia do dysfunkcji jest trudność w realizowaniu funkcji wychowawczej i opiekuńczej. Bardzo często sytuację pogarszają zjawiska patologiczne występujące w domu rodzinnym. Warto przybliżyć kilka z nich.

Zjawiska patologiczne mające miejsce w domu pogarszają sytuację dziecka. Niewątpliwie do takich zjawisk należą: alkoholizm, przemoc, przestępczość, narkomania. Konsekwencją tych zjawisk są przede wszystkim straty emocjonalne, cierpienie bliskich, głównie kobiet i dzieci.

Schemat 1: Zjawiska prowadzące do dysfunkcyjności rodziny wg J. Izdebskiej⁹

Pierwszym zjawiskiem patologicznym jest alkoholizm. Jego zasięg i szkodliwość jest zatrważająco duża. Od wielu lat jest to poważny problem, który dotyczy sporej grupy Polaków. Alkoholizm oprócz samozniszczenia organizmu prowadzi również do rozpadu rodziny. Dzieci osób uzależnionych odczuwają nieporozumienia rodziców, atmosferę ciągłego strachu i napięcia, co wpływa na ich rozwój psychiczny jak i fizyczny. Dziecko w rodzinie alkoholowej uczy się trzech zasad: „nie odczuwaj”, „nie ufaj”, „nie mów”. W ten sposób tworzy się pewnego rodzaju „tabu”, którego dzieci strzegą ze względu na lęk, a przede wszystkim wstyd. Buduje się postawa obronna oraz zamknięcia na świat zewnętrzny. Stany emocjonalne najczęściej wymieniane przez dzieci to:

- wstyd za rodzica (40%),
- poczucie winy (23%),
- strach przed rodzicem (41%),
- osamotnienie (57%),
- złość lub nienawiść do rodzica (80%)¹⁰.

Następnym równie ważnym problemem jest przemoc. W znacznym stopniu wiąże się ona z alkoholizmem, dlatego poświęca się jej tak wiele miejsca w literaturze specjalistycznej. Problem ten występuje w wielu rodzinach, niezależnie od poziomu i statusu społecznego oraz kręgu kulturowego. Jak podają statystyki policyjne w 2011 roku ofiarą przemocy domowej padło 21 394 dzieci do lat 13¹¹. Zjawisko przemocy można zdefiniować jako „intencjonalne użycie siły, które narusza normy moralne i wkręca jednostkę lub grupę w niepożądane sytuacje, lub jako siła przeważająca jakąś siłę; przewaga wykorzystana do czynów bezprawnych dokonywanych na kimś”. Pod pojęciem pomocy kryje się wiele innych definicji, a mianowicie:

- maltretowanie – zamierzone lub nie działanie ze strony jednostki lub państwa, które negatywnie wpływa na rozwój psychospołeczny oraz fizyczny danej osoby;
- znęcanie się – umyślne dokonywane okrucieństwa, sprawiające nasilenia bólu fizycznego bądź psychicznego.

Jednak najczęściej przemoc dzieli się na przemoc psychiczną, fizyczną oraz wykorzystywanie seksualne. Zjawisko przemocy psychicznej jest zjawiskiem bardzo trudnym do wychwycenia. Powoduje trwałe urazy, które ciężko dostrzec nawet przez wiele lat. Najczęstsze formy przemocy psychicznej to: wyzywanie, poniżanie, upokarzanie, groźby zabójstwa, izolacja. Żeby lepiej zrozumieć to zjawisko warto zaprezentować jeden z licznych przykładów podawanych w literaturze oraz na forach internetowych: „chłopiec, który był zmuszany przez ojca do pisania dodatkowych wypracowań na dany temat. Kiedy uporał się z zadaniem, otrzymał nowe, np. stworzenie słowniczka wyrazów bliskoznacznych związanych z tematem wypracowania. Na tych zajęciach schodziło mu 6-8 godzin dziennie, nie licząc obowiązków szkolnych. Dziecko to w rezultacie straciło spontaniczność, utraciło apetyt, zaczęło się moczyc, a postępy w nauce gwałtownie spadły. Na koniec trafił on do sanatorium neuropsychiatrycznego, gdzie leczył się z nerwicy, do której doprowadziły go „chore” ambicje ojca¹². Mogłoby się wydawać, że ojciec chce wpoić chłopcu pozytywną wartość, jaką jest systematyczna nauka. Jednak przyniosło to całkowicie odwrotny skutek w wyniku przestymulowania dziecka oraz nadmiaru obowiązków. Dziecko poniżane psychicznie za wszelką cenę stara się poprawić, aby „przyjrzeć się” swojemu prześladowcy.

Przemoc fizyczna to „wywieranie wpływu na proces myślowy, zachowanie lub stan fizyczny osoby pomimo braku jej przyzwolenia przy użyciu siły fizycznej. Przemoc fizyczną stosuje się np. przy zgwałceniu, eksmisji z mieszkania, tymczasowym aresztowaniu, kneblowaniu, zastosowaniu kary pozbawienia wolności¹³. Można wyróżnić czynniki powodujące przemoc. Są to czynniki psychologiczne, społeczne oraz czynniki interaktywne (dziecko). Do czynników psychologicznych zaliczamy uzależnienia, młody wiek rodziców, brak wsparcia, niska samoocena, brak odporności na stres. Czynniki społeczne to: złe

warunki mieszkaniowe, bieda, bezrobocie, stres, konflikty., zaś czynniki interaktywne to: kapryśne i uparte, upośledzone, zbuntowane, trudne do uspokojenia, płacziwe. Sprawcy przemocy używają wielu działań, aby przejąć kontrolę nad członkami rodziny. Doprowadza to do tego, że osoby poddawane przemocy czują się gorsze, niechciane, zniewolone. Powszechnie znaną formą przemocy jest bicie. Rodzice uważają, że ich pociechy są ich własnością i doskonale wiedzą, jak mają się nimi zajmować. Zwykle nie zdają sobie sprawy z tego, jak tragiczne mogą być skutki takich działań „wychowawczych”. Co roku notuje się kilkanaście zabójstw dzieci wskutek niewłaściwego traktowania dzieci. Takim przykładem może być półroczna Madzia z Sosnowca, ofiara przemocy, której dopuściła się Katarzyna W. - jej matka.

Wykorzystywanie seksualne dzieci jest jedną z najbardziej drastycznych form krzywdzenia dziecka we współczesnym świecie. Jest to zjawisko powszechnie potępiane, jednak związki seksualne z dziećmi były i nadal są charakterystyczne dla wielu kultur: europejskich, azjatyckich czy afrykańskich. Wykorzystywanie seksualne określa się jako „wciągnięcie zależnego niedojrzałego rozwojowo i niezdolnego do wyrażania pełnej zgody dziecka albo osoby w okresie dorastania w seksualną aktywność, do której osoby te nie są przygotowane”¹⁴. Dzieci dotknięte tym problemem bardzo często nie mówią o swoich przeżyciach, ponieważ się tego wstydzą. Przyczynami ukrywania takiego stanu rzeczy jest kilka czynników. J. Pospiszyl podaje takie czynniki:

- dziecko czuje się zawstydzone, gorsze od innych, a przede wszystkim boi się odrzucenia przez środowisko czy najbliższą rodzinę;
- dziecko zmuszane jest do milczenia poprzez szantaż;
- często dziecko nie zdaje sobie sprawy z tego, że kontakty seksualne, których dopuszcza się na nim dorosły, jest sprzeczne z przyjętymi normami w społeczeństwie¹⁵.

Powodów podejmowania przemocy seksualnej wobec dzieci jest wiele. Najczęściej wymienia się: nieudane życie rodzinne, brak matki, nieudane życie seksualne. Problem ten dotyka nie tylko rodzin patologicznych lecz również rodzin nie wskazujących na nieprzystosowanie społeczne. Konsekwencje seksualnej przemocy są bardzo trwałe. Pojawia się depresja, która w wielu sytuacjach prowadzi do podejmowania przez dzieci prób samobójczych.

Na prawidłowe funkcjonowanie w rodzinie wpływa wiele ważnych czynników. Zaczynając od tych moralnych, społecznych, kulturowych poprzez bytowe, materialne itd. Aby prawidłowo wieść życie rodzinne należy przestrzegać kilku podstawowych praw i obowiązków, a przede wszystkim prawidłowo wypełniać role bycia rodzicem oraz dzieckiem. „Człowiek wyrastający w rodzinie objętej problemem przemocy nie potrafi dobrze kontrolować emocji, nie umie oddzielać sfery emocjonalnej od behawioralnej. Tacy ludzie przejawiają również większą skłonność do agresji i przestępczości, ponieważ przenoszą oni skutki doświadczeń rodzinnych na relacje z innymi ludźmi. Prawdopodobne jest również, że 83 przyjęte wzory postępowania ich rodziców będą również stosować we własnych rodzinach”¹⁶. Dzieci są przyszłością całego świata, dlatego należy dbać o ich rozwój zarówno emocjonalny jak i fizyczny. Jeśli już od najmłodszych lat postaramy się o dobro tych najmłodszych jednostek, to zaowocuje ono w przyszłości.

¹ <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jSYaDR9WW6kJ:e.sggw.waw.pl/mod/resource/view.php%3Fid%3D22625+arystoteles+o+rodzinie+pdf&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl>

² Badora S., Rodzina i formy jej wspomagania, Wydawnictwo, Kraków 2001, s. 15

³ Tamże, s. 17 - 18

⁴ Tamże, s. 32 - 33

⁵ http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1487_PLK_HTML.htm

⁶ Badora S., Rodzina i formy jej wspomagania, Kraków 2001, s. 48

⁷ Kawula S., Kształty rodziny współczesnej, Toruń 2007, s. 55

⁸ Tamże, s. 58

⁹ Kawula S., Kształty rodziny współczesnej, Toruń 2007, s. 62

¹⁰ http://www.parpa.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=73&Itemid=91#sub0201

¹¹ http://www.statystyka.policja.pl/portal/st/944/50863/Przemoc_w_rodzinie.html

¹² http://www.wsge.edu.pl/files/migala_patologia_spoleczna.pdf

¹³ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Przemoc>

¹⁴ S. Badora, Rodzina i formy jej wspomagania, dz. cyt., s. 64

¹⁵ Pospiszyl, Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994, s. 38

¹⁶ P. Kurbicki, Rodzina nieudolna wychowawczo, Kraków 1994, s. 156

Bibliografia

1. Badora S., Rodzina i formy jej wspomagania, Wydawnictwo, Kraków 2001.
2. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Przemoc>
3. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jSYaDR9WW6kJ:e.sggw.waw.pl/mod/resource/view.php%3Fid%3D22625+arystoteles+o+rodzinie+pdf&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl>
4. http://www.parpa.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=73&Itemid=91#sub0201
5. http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1487_PLK_HTML.htm
6. http://www.statystyka.policja.pl/portal/st/944/50863/Przemoc_w_rodzinie.html
7. http://www.wsge.edu.pl/files/migala_patologia_spoleczna.pdf
8. Kawula S., Kształty rodziny współczesnej, Toruń 2007.
9. Kurbicki P., Rodzina nieudolna wychowawczo, Kraków 1994.
10. Pospiszyl I., Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994, s. 38